

Aletta Jacobs: ‘... door den ijdel en waan’ (1999)

Sieth Delhaas

In: Paul van Dijk e.a., Gidsen en getuigen op de pelgrimage naar vrede, een bundel opstellen ter gelegenheid van het afscheid van Harry Zeldenrust als studiesecretaris van Kerk en Vrede (Gorinchem 1999)

De recensies over het boek *Herinneringen van Aletta Jacobs (1854-1929)*, die zowel bij de eerste druk in 1924 als de latere herdrukken vanaf 1978 werden geschreven, gaan bijna nooit in op het vredeswerk van de ‘eerste dokteres’ van Nederland. Dit is op z’n minst eigenaardig omdat het hoofdstuk waarin ze vertelt over ‘mijne bevindingen op pacifistisch en antimilitaristisch terrein’, naast dat over haar echtgenoot, veruit het langste is. In de recensies wordt ze vooral als intellectueel en pionierster voor de rechten van de vrouw genoemd. Onder andere als strijdster voor de belangen van vrouwelijke winkelbedienden, prostituees, voor kiesrecht en een betere huwelijkswetgeving`.

Het begin van verzet

De lezingen over Aletta Jacobs, die ik in de afgelopen tien jaar in het kader van vrouwengeschiedenis heb gegeven, begin ik steeds met de

“wanhopige vraag”, die Jacobs zich tijdens het begin van de Eerste Wereldoorlog stelt: “Hielpen wij, door de gevolgen van den oorlog zoveel mogelijk te verzachten, eigenlijk niet mede aan het bestendigen van den gruwelijke, den menschonteerenden toestand?” (Jacobs, 1985, 145).

Ik vind het nog altijd een fascinerend citaat want zij stelt daarin de vraag naar de rol die zij zelf, die vrouwen spelen en hebben gespeeld in door mannen gevoerde oorlogen. Het antwoord op die vraag kan immers niet anders zijn dan radicaal verzet en de daadwerkelijke inzet van de macht van grote vrouwenorganisaties in samenwerking met individuele vrouwen van de meest uiteenlopende naties. Jacobs antwoord is een internationaal vrouwen vredescongres.

In het verslag van het congres, dat van 26 april tot 1 mei 1915 in de Haagse *Dierentuin* wordt gehouden, wordt over de voorgeschiedenis verteld:

“De oorlog was net begonnen, toen vele vrouwen uit verschillende landen al voelden en dit ook uitspraken, dat het goed zou zijn de vrouwen van de wereld een gelegenheid te bieden samen te komen. Het was echter Dr. Aletta Jacobs, die de moed, het vertrouwen en de vastbeslotenheid had, deze idee tot uitvoering te brengen” (Macmillan, 1915: XXV).

Allereerst vertelt de geschiedschrijfster dat het congres niet door bestaande organisaties, maar door een voor dat doel opgericht comité bijeengeroepen werd. In juni 1915 was een congres van de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht (WvV) gepland. In september 1914 echter voelde de Duitse afdeling, door de intussen uitgebroken oorlog, zich gedwongen zich terug te trekken van deelname. Omdat Berlijn afviel, leek het er op dat het congres niet door kon gaan. De brief van de Duitse afdeling zou worden gepubliceerd in het decembernummer van *Jus Suffragii*, het orgaan van de bond. Daarin wordt ook de brief opgenomen van Mevrouw Carrie Chapman, de Amerikaanse presidente van de WvV, die de afmelding van de Duitse delegatie accepteerde.

Aletta Jacobs, die voorkennis heeft van de publicatie van beide brieven in *Jus Suffragii* doet, in overleg met haar comité voor internationale aangelegenheden, een voorstel dat eveneens in het decembernummer wordt opgenomen. Zij richt zich tot alle bij de wereldbond aangesloten nationale afdelingen. In haar brief benadrukt zij het belang om juist op dit moment de vrouwen van de wereld bijeen te brengen. Zij nodigt medestanders uit daarvoor naar het neutrale Nederland te komen:

“In deze verschrikkelijke tijden, nu tussen de verschillende naties zoveel haat wordt gezaaid, moeten de vrouwen tonen, dat wij ten minste onze onderlinge solidariteit behouden hebben, en dat we in staat waren, wederzijdse vriendschap in stand te houden.”

Haar voorstel is alleen zakelijke bijeenkomsten over het vrouwenkiesrecht te houden zonder de gebruikelijke feestelijkheden. Daarnaast zouden in de avonduren bijeenkomsten kunnen worden belegd waarin vrouwen haar visie op de toestand in de wereld konden geven.

Ter ondersteuning van het voorstel vanuit Nederland schrijft een van de Engelse secretaresses van de wereldbond, Chrystal Macmillan, een persoonlijke brief aan de nationale afdelingen met het voorstel ook gedelegeerden van andere vrouwenorganisaties uit te nodigen om na de kiesrechtbijeenkomsten over thema's te spreken die betrekking hebben op de oorlogssituatie.

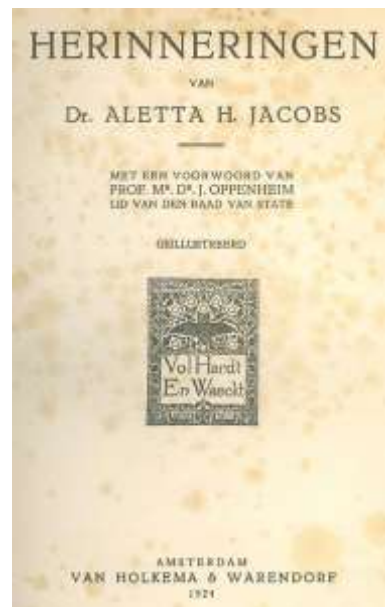
Nimmer iets goeds

In haar *Herinneringen* benadrukt Jacobs dat ze noch op antimilitaristisch, noch op pacifistisch gebied pionierswerk heeft verricht, maar dat ze al van kindsbeen af

“nimmer iets goeds”

heeft verwacht van het militarisme. Hoewel haar vader zijn loopbaan begon als legerarts, duurde die verbintenis kort. Zijn levensbeschouwing was een andere dan die van zijn opdrachtgevers. Jacobs vindt het merkwaardige, dat, hoewel deze man zijn kinderen antimilitaristische ideeën probeerde bij te brengen, drie van zijn zes zonen een militaire loopbaan verkozen boven die van een wetenschappelijke. Zij wijst de schoolboeken aan als schuldige van een deel van de beïnvloeding.

“Waarin immers alleen militairen als helden werden vereerd.”

Daardoor zagen haar broers dit beroep als het meest eervolle en voor de gemeenschap als het meest heilzame. Zij heeft totaal tegenovergestelde denkbeelden. De heftige bewoordingen waarmee zij de discussies beschrijft wanneer zij rond haar zeventigste terugblijkt, tekent haar “verontwaardiging”. Ze verfoeit vanuit haar gevoel voor eigenwaarde en haar sterke drang naar vrijheid vooral de

“menschonteerende militaire discipline, die onvoorwaardelijke gehoorzaamheid”

eist; zelfs als de lagere in rang zijn meerdere geestelijk verre de baas is. Herhaaldelijk is ze er in haar ouderlijk huis getuige van dat haar broer sergeant gehoorzaamheid eist van haar broer korporaal.

“Dat bracht mijn bloed aan het koken.”

Op haar zestiende rafelt ze avond aan avond linnen dat als pluksel naar de lazaretten gaat voor gewonde soldaten van de Frans-Duitse oorlog. Ze beseft het onmenselijke van de oorlog. Rond de eeuwwisseling neemt ze herhaaldelijk publiekelijk stelling tegen de rol van Nederland in de Atjèh-oorlog.

In 1898 wordt ze lid van het Internationale Vredes-Congres dat in 1898 in Nederland wordt gehouden. Daar ontmoet zij de Oostenrijkse Bertha von Suttner, schrijfster van *Die Waffen nieder*, met wie zij al enkele jaren correspondeert. Zij raakt met haar in discussie over de prioriteit van òf het vredeswerk òf het vrouwenkiesrecht. Von Suttner, zo herinnert Jacobs zich, vindt het kiesrechtwerk haar, Jacobs, onwaardig. Jacobs echter houdt vol dat

de vredesidealen van Von Suttner werkelijkheid kunnen worden als de vrouw volledige politieke rechten heeft. Pas als ook de politieke stem van vrouwen in de parlementen wordt gehoord, is het mogelijk de vredesgedachte bij regeringen weerklank te doen vinden. Dus eerst de strijd om zowel passief als actief vrouwenkiesrecht tot het einde toe voeren. Jarenlang kunnen ze elkaar niet overtuigen.

Ten slotte kan Jacobs in haar levensbeschrijving noteren:

“Toen zij, een jaar vóór haar dood, in 1913 in Nederland een vredesconferentie bijwoonde, mocht ik de voldoening smaken, dat Mevrouw von Suttner, haar toen reeds wankele gezondheidstoestand ten spijt, desgevraagd zich bereid verklaarde te Amsterdam op een openbare vergadering van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht (VvV) als spreekster op te treden. Wie zich toen onder haar gehoor bevonden, zullen zich ongetwijfeld haar schitterend pleidooi voor de politieke ontvoogding der vrouw herinneren. Die zullen ook weten, dat zij toen volmaakt geloofde in de kracht waarmee de oorlog zou kunnen worden bestreden, zoodra de vrouwen op politiek gebied niet meer als onmondigen zouden worden beschouwd.”

Tijdens de tweede Boerenoorlog (1899-1902) neemt Dr. Jacobs het regelmatig op voor

“het handjevol dappere Boeren”

in Zuid Afrika. In een openbare rede protesteert ze tegen het optreden van Engeland. Zelf veronderstelt ze dat de Engelse regering haar om dat protest een visum weigert wanneer ze op eigen kosten naar Zuid Afrika wil afreizen om de vrouwen en kinderen in de concentratiekampen medische hulp te verlenen.

De inzet voor vrouwenkiesrecht blijft dus haar belangrijkste doel. Daaraan geeft ze zich vooral als ze in 1904, na vijftientig jaar, haar dokterspraktijk neerlegt. Netwerken is een voorname bezigheid. De relaties die Jacobs in het buitenland weet aan te knopen, vormen een niet te schatten bijdrage aan de goodwill die zij tijdens haar leven opbouwt. Dit moet wel een van de oorzaken zijn waarom vrouwen tot ver buiten de Nederlandse grenzen op cruciale momenten de samenwerking met haar aan gaan. Een van de onderdelen van haar netwerken is het vergezellen van haar echtgenoot Carel Victor Gerritsen naar de internationale congressen van de Interparlementaire Unie. Zij legt in de wandelgangen, dat wil zeggen tijdens excursies en feestelijke bijeenkomsten, contacten met parlementsleden om het kiesrecht van vrouwen in hun land te bepleiten.

Ongeloof

Uitvoerig beschrijft Jacobs haar visie op kansen van oorlog in westerse landen; de onmogelijkheid dat daar een oorlog zou kunnen uitbreken aan het begin van de twintigste eeuw. Eigenlijk was het zelfs overbodig zich met pacifistische propaganda bezig te houden want oorlogszuchtige overheden kunnen eenvoudig niet meer op

“het volk als massa”

rekenen (Jacobs, 1924:140). Op haar zeventigste kijkt ze beschaamd terug hoe ze

“zelfs in den militairenstaat bij uitnemendheid, in Duitschland, het volk te ontwikkeld waande om deel te nemen aan een Europeeschen oorlog.”

Dat men op de Balkan zo nu en dan nog oorlog voerde... Dat lag zo ver in het Oosten en ze beschouwde dat als niet meer dan een

“natuurlijk gevolg van de geringe ontwikkeling in die landen”.

Hoe haar verwachting haar bedroog, tot op het laatste moment, heeft ze bitter ervaren. In *Herinneringen* geeft ze voorbeelden hoe ze twee maanden voordat hij uitbrak,

“nog geen ogenblik in de mogelijkheid van een wereldoorlog geloofde”.

April 1914 schrijft een Russische vriendin haar dat daar de mobilisatie begonnen is. Politieke kringen rondom haar vrezen het ergste. Jacobs erkent dat ze dat bericht niet serieus nam en nodigt haar uit voor een vakantie in Scheveningen om haar ‘*muizenissen*’ te laten verwaaien. Ze ontvangt advies uit Oostenrijk om, als ze Oostenrijkse waardepapieren bezit, deze van de hand te doen omdat er een oorlog dreigt. Zij neemt de raad voor kennisgeving aan.

Even, tijdens het congres van de internationale Vrouwenraad te Rome, slaat de angst toe. De vrouwen wordt geadviseerd op straat, om moeilijkheden te voorkomen, liever geen Duits of

Nederlands te spreken. De angstgevoelens verdwijnen en de oorlogsdreiging wordt vergeten tijdens het daaropvolgende verblijf van enkele weken met twee Amerikaanse vriendinnen op Capri. Eenmaal weer thuis vertrekt ze, het is dan begin juli, naar Londen voor een vergadering van de WvV. In haar eigen woorden:

“Geen woord werd op die bijeenkomst over een naderende oorlog gerept, zelfs op de thee op het terras van het parlamentsgebouw, ons door Engelsche parlamentsleden aangeboden, deed niets aan de mogelijkheid daarvan denken.”

De komst van een Zuid-Afrikaanse vriendin, de schrijfster Olive Schreiner, brengt de werkelijkheid in huis. Op haar vorige logeeradres bij de grafelijke familie Von Moltke in Silezië was er over niets anders gesproken dan de naderende oorlog. Onderweg werden die gesprekken bevestigd door de realiteit. Op elk station werd haar trein opgehouden omdat de mobilisatie in Duitsland was begonnen. Het duurt tot de berichten in de avondbladen van 31 juli tot Jacobs' rust definitief verdwijnt: het Nederlandse leger mobiliseert.

Op het station in Vlissingen, waar ze haar vriendin de volgende ochtend op de trein zet, raakt ze in gesprek met echtgenotes van gemobiliseerde mannen. Zij bestormen haar met vragen over wat er staat te gebeuren. Hun mannen, op weg naar de grens, hebben vaak hun weekloon als zakgeld bij zich gestoken, er op vertrouwend dat de overheid zich om vrouw en kinderen zal bekommeren. Waar kunnen zij, is de dringende vraag aan Jacobs, het toegezegde geld halen? En: zullen bakkers, slaggers en kruideniers voorlopig op krediet leveren?

Eenmaal in haar woonplaats Amsterdam terug, roept Jacobs haar medebestuurders van de VvV bijeen en vertelt wat ze die ochtend heeft meegemaakt. De dames gaan aan de slag. Zij versturen een brief –

“hoewel het Zondag was”

- naar alle Nederlandse afdelingen van de VvV met de oproep de propaganda voor vrouwenkiesrecht voorlopig te staken en zich te wijden aan de plicht tot steunverlening. Padvind(st)ers verspreiden de volgende dag strooibiljetten in de volksbuurten met het bericht dat de vrouwen zich tot de VvV kunnen wenden voor raad en eventueel voor financiële steun. Leveranciers en gaarkeukens krijgen het verzoek op de door de VvV verstrekte bonnen te leveren.

Dan komt de tijd dat Jacobs opnieuw een werkelijkheid onder ogen moet zien.

“Eenige maanden heb ik mijne krachten aan dat groote vrouwencomité gegeven, maar hoewel het niet te loochenen valt dat daardoor veel leed is verzacht, kon ik mij met dit soort philanthropisch werk op de duur niet vereenigen.”

Haar conclusie is, dat zij en haar medewerkster

“den menschonteerenden toestand”

helpen verergeren. Ze beseft, dat de oorzaak van het verdriet dat de oorlog aanricht, dat de onherstelbare vernielingen van kunstschaten en bibliotheken, enkel is gelegen in

“den ijdel en waan van wie de volkeren regeerden”.

Als het dan zo is, meent Jacobs, dat mannen zich aan het begin van de oorlog tot de militaire dienst hadden geleend, dan zouden vrouwen wellicht in staat zijn de

“menschenslchting te doen eindigen, indien zij eendrachtig weigerden om den door den krijg ontstanen nood te lenigen en het raderwerk der maatschappij gaande te houden.”

Bezig met die overwegingen ontvangt zij als voorzitter van de VvV het bericht van afzegging van de Duitse delegatie voor de bijeenkomst van de WvV in juni 1915.

Een onzinnig plan

Vervolgens komt de machinerie op gang. De geschiedschrijfster in het verslag van het Vrouwenvredecongres 1915 (Macmillan, 1915: XXVI ev.) vertelt uitvoerig hoe dat gebeurt en hoe die organisatie ten slotte uitloopt op een congres waar ruim 2400 vrouwen aanwezig zijn. De Amerikaanse Jane Addams, een van de initiatiefneemsters van de zojuist opgerichte Woman's Peace Party, zal het voorzitterschap op zich nemen. Daarnaast geeft Macmillan een overzicht welke problemen niet alleen het organiserend comité, maar ook de bezoekers ondervonden.

De drie door mij gelezen versies van de voorbereidingen (Macmillan, 1915, Jacobs 1985 en Bosch & Kloosterman, 1985) leggen eigen accenten. Macmillan gaat vooral in op de organisatie en hoeveel werk er wordt verzet. Omdat de WvV niet de verantwoordelijkheid wil nemen voor het vredecongres, besluit Jacobs zelf een aantal haar bekende vrouwen uit België, Duitsland, Engeland en Nederland uit te nodigen voor een congres, overeenkomstig het voorstel van Macmillan. Behalve individuele vrouwen kunnen gedelegeerden van vrouwenverenigingen of vrouwen van gemengde organisaties – dus geen mannen – deelnemen. De voorbesprekingen worden op 12 en 13 februari gehouden. Het bureauwerk verrichten Dr. Jacobs, als presidente met dr. Mia Boissevain en Rosa Manus als secretaresses, mevrouw Vattier-Kraane-Daendels financiën en mevrouw van Lanschot Hubrecht weet met haar propaganda-comités meer dan duizend Nederlandse vrouwen voor het congres te interesseren. Mevrouw van Biema-Hymans en C. Ramondt-Hirschmann fungeren als voorzitters van het ontvangstcomité. Binnen twee maanden moet alles worden voorbereid. Eind april stromen vrouwen uit elf Europese landen en de VS toe. Zowel Macmillan (1915: XXVIII) als Jacobs (1985: 149) wijzen er op, dat de kosten voor het congres met elk een derde deel door de Engelse, Duitse en Nederlandse vrouwen van het voorbereidingscomité worden gegarandeerd. Overigens hoopt men op vrijwillige bijdragen van leden en deelnemenden.

Natuurlijk zijn er suggesties dat het congres door de Duitsers wordt gefinancierd. Natuurlijk wordt de organisatie belachelijk gemaakt. Natuurlijk veroordelen de oorlogvoerende landen het initiatief. Ook vrouwenorganisaties voeren oppositie. Er is angst voor ruzie op het congres. De vrouwen van de elkaar vijandige naties zullen elkaar immers bestrijden!

Niet alleen door de oorlogschao raken talloze brieven zoek, maar ook censuur en opzettelijke achterhouding van brieven maken het de organisatie lastig. Aletta Jacobs staat genoteerd in

de archieven van de Duitse en Engelse geheime diensten. Achteraf gezien heeft een hoge Duitse beambte het bij het rechte eind als hij haar in een brief in 1917 als volgt tekent:

“Frau Jacobs is een fanatiek aanhangster van de vrouwenbeweging en zij is niet te benaderen voor welke poging tot omkoping dan ook, van Duitse, zo min als van vijandelijke zijde.” (Bosch en Kloosterman, 1985: 158)

Meer in de war is de Engelse overheid. Vanuit dat land hebben zich 180 gedelegeerden gemeld, maar de regering verbiedt hun de deelname. Dit brengt zoveel publiciteit, dat er in het Lagerhuis wordt geïnterpelleerd. Ten slotte krijgen vijftientig vrouwen toestemming te vertrekken. Hoe groot moet de vrees van de Engelse regering voor de invloed van het vrouwencongres zijn geweest. Acht dagen voor de aanvang verbreekt Engeland alle scheepvaartverbindingen met Nederland. Slechts vier Engelse vrouwen, die met de boot uit Amerika komen of al in Nederland zijn, kunnen haar bijdrage aan het congres leveren. Even lijkt het er op dat de boot met 40 Amerikaanse gedelegeerden ook in Dover blijft. Vier dagen hoogspanning. Net voor de officiële opening arriveren deze dames in de Haagse *Dierentuin*. Door het Engelse machtsvertoon moet ook de Franse delegatie verstek laten gaan omdat zij via Engeland reist. De Bulgaarse delegatie wordt de doorreis door Hongarije geweigerd. (Report Wilpf 1915-1938). De afwezigheid van al deze vrouwen verandert niets aan de waarde die aan het aantal voorstellen en de besluitvorming moet worden gehecht. Ook de per post toegestuurde of getelegrafeerde voorstellen voor de resoluties worden meegenomen in de discussies. Jacobs vat de eensgezindheid van de aanwezigen in enkele zinnen samen:

“...dat het een heiligen plicht was alle krachten in te spannen om de menschenslaching te doen eindigen, en mee te werken om het algemeene vernielingswerk tot staan te brengen. Hoewel nog steeds de oorlogsfakkels werden gezwaid en alom in de wereld de hartstocht laaide, werd op het congres geen wanklank vernomen. In volkomen harmonie werkten de vrouwen uit de oorlogvoerende landen samen, elkander de zusterhand te reiken.”

Veel meer dan uit het verslag van Macmillan en *Herinneringen* van Jacobs blijkt, wordt in *Lieve Dr. Jacobs* (Bosch en Kloosterman, 1985: 157 ev.) geschreven over de acties die allerlei individuele vrouwen na het uitbreken van de oorlog ondernemen om het oorlogsgeweld te bezweren. Niet voorstellen tot bemiddeling, beroepen op vrouwen, reeksen spreekbeurten, maar het uitgewerkte plan van Jacobs brengt concreet iets tot stand. “Er wordt gebruik gemaakt van alle bestaande informatiekanalen en de ervaring die is opgebouwd binnen de *Wereldbond* (vV sd). Voor alle belangrijke spreeksters is de *Wereldbond* ook de leerschool geweest voor een internationale feministische politiek.” (Bosch en Kloosterman, 1985: 185).

Verstandige taal

Twee delegaties zullen de resoluties van het congres onmiddellijk proberen aan te bieden aan de regeringen van de oorlogvoerende en neutrale landen. Jacobs heeft met Jane Addams de opdracht acht regeringen langs te gaan. Op 7 mei is er een eerste gesprek met de Nederlandse regeringsvertegenwoordigers. Met gevoel voor detail doet Jacobs verslag. Minister-President Cort van der Linden veronderstelt dat de vrouwen in de oorlogvoerende landen even krijgsvchtig zijn als de mannen. Het antwoord van de delegatie:

“De vrouwen in de oorlogvoerende landen hebben geen stem in de regering. Van de stem der vrouwen kan men in deze dus moeilijk spreken.”

De Engelse minister informeert naar het aantal Duitse vrouwen die aan het congres deelnamen. Jacobs benadrukt tegenover hem haar bewondering voor de moed van de vrouwen die uit Duitsland waren gekomen omdat ze het bij terugkomst moeilijk zouden krijgen. In Berlijn worden Jacobs en Addams ontvangen door Minister van Buitenlandse Zaken Von Jagow. Ook hij verlangt naar vrede en hoopt op de inspanning van de neutrale landen.

“Uiterst neerslachtig zei de minister o.a., dat het thans levend geslacht zijns inziens wel nooit weer aan een oorlog zou denken, maar dat de militante aard van den man op den duur langs dien weg toch weder bevrediging zou gaan zoeken.”

Jacobs troost hem met de opmerking dat tegen die tijd vrouwen wel overal de macht zullen hebben om met mannen samen regeringen te vormen. Wenen, Budapest, Bern, Rome, Parijs, Le Havre volgen en medio augustus stapt Jacobs op de boot op weg naar de president van de Verenigde Staten, Wilson.

Het is boeiend nu, vijftientig jaar na deze rondreis langs de regeringen van West-Europa en de VS, de opmerkingen van de politici te lezen.

Een belangrijk succes van de conferentie, naast de in grote eensgezindheid geformuleerde en aangenomen resoluties, is de oprichting van een vereniging die voortdurend naar het vredesideaal zou dienen te streven. De *International League for peace and freedom (Wilpf)* bestaat intussen bijna 85 jaar en heeft haar invloed met vertegenwoordigingen over de hele wereld, tot in de Verenigde Naties, weten uit te breiden.

Mannen gaarne bereid

Terug in Nederland zet Dr. Jacobs haar kiesrechtstrijd voort. Vrede werd ook in oorlogstijd geen hoofdzaak. Vrouwenkiesrecht bleef het eerste doel, maar ze gebruikt vrede wel als nieuw argument in de kiesrechtstrijd. In een oproep aan *Burgers en burgeressen van Nederland!* (Jacobs, 1915) vraagt zij dringend, in haar functie als presidente van de VvV, het Volkspetitionnement voor grondwettelijke gelijkstelling van man en vrouw voor het kiesrecht te tekenen. Op 22 september 1915 worden Minister-President Mr. Cort van der Linden 165.000 handtekeningen aangeboden; ruim vier maanden na het succes van het congres. Het was de uitvoering van een plan dat al voor het uitbreken van de oorlog klaar lag, maar dat in 1914 moest plaats maken voor de hulpacties van de VvV.

Jacobs toont zich teleurgesteld in de regeringsvoorstellen voor grondwetsherziening.

“Ik wil hier nog eens nadrukkelijk wijzen op het feit, dat dit program dateert van voor in Europa de vreselijke oorlog uitbrak, een oorlog die alle vroegere onwrikbaar vaststaande theorieën den bodem insloeg, die over de plaats der vrouw in de samenleving opeens een scherp licht wierp, en die bij zeer velen het geloof aan het wankelen bracht, dat het goed gezien is de wereld eenzijdig, alleen door de mannen te laten regeren...”

In januari 1916, als het gevecht om de grondwetsherziening en het vrouwenkiesrecht nog gaande is, argumenteert Jacobs:

“Bij tallooze mannen is sedert het uitbreken van den oorlog de tegenstand tegen vrouwenkiesrecht gebroken, alleen omdat zij nu weten, waartoe de alleenheerschappij der mannen leidt, en daarom gaarne bereid zijn de gelegenheid te openen, waardoor kan blijken of een wereldbestuur in handen van mannen en vrouwen samen niet betere uitkomsten zal opleveren.” (Jacobs 1916)

Jacobs blijft tot haar zeventigste actief. Haar verslag over de reis die ze na de oorlog door het verslagen Duitsland maakt is indrukwekkend. Opnieuw roept ze vrouwen op haar verantwoordelijkheid te nemen in verzet tegen het verdrag van Versailles *“waaraan haat en wraakzucht ten grondslag lagen”*.

Jacobs' *Herinneringen* bieden een stuk historie, vrouwengeschiedenis, dat een onmisbare aanvulling is op de traditionele geschiedschrijving over deze periode. Ik onderstreep de vrees van Christine Clason (Schröder, 1988: 25) dat tot op de dag van vandaag, slechts weinig Nederlanders het belangrijke boek van dr. Aletta Jacobs hebben gelezen. Het laat een vrouw zien die met een niet te stuiten moed en uithoudingsvermogen zich rond de vorige eeuwwisseling heeft ingezet voor veranderingen in de onderlinge menselijke verhoudingen. Haar streven is aan het einde van de twintigste eeuw nog lang niet gerealiseerd.

Literatuur

- Bosch, Mineke en Annemarie Kloosterman (samenst.), *Lieve Dr. Jacobs: brieven uit de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht, 1902-1942*. Amsterdam 1985
- Jacobs, Dr. Aletta, *Burgers en burgeressen van Nederland!* Amsterdam 1915
- Jacobs, Dr. Aletta, *De voorstellen tot grondwetsherziening ten opzichte van het vrouwenkiesrecht*. Januari 1916
- Jacobs, Dr. Aletta, *Herinneringen*. Nijmegen 1985
- Macmillan, Chrystal, *Women at the Hague*. 1915
- Schröder, Hannelore (red.), *Intellect kent geen sekse*. Kampen 1988